

ЕТАПИ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ АПК

Досліджено еколого-економічну реструктуризацію та оптимізацію розвитку регіональних АПК. Обґрунтовано засади еколого-економічного переведення АПК на модель сталого розвитку в державі. Визначено інвестиційно-екологічні засади державного регулювання сталого розвитку АПК з урахуванням регіональних особливостей.

Ключові слова: Агропромисловий комплекс, господарська діяльність, державна політика, еколого-економічний принцип, заходи, регіональні особливості, реструктуризація, сталий розвиток.

Исследовано еколого-экономическую реструктуризацию и оптимизацию развития региональных АПК. Обоснованы основы эколого-экономического перевода АПК на модель устойчивого развития в государстве. Определены инвестиционно-экологические принципы государственной регуляции устойчивого развития АПК с учетом региональных особенностей.

Ключевые слова: Агропромышленный комплекс, хозяйственная деятельность, государственная политика, эколого-экономический принцип, мероприятия, региональные особенности, реструктуризация, устойчивое развитие.

The ecological economic restructuring and optimization of development of regional agrarian complex is explored. Bases of ecological economic translation of agrarian complex are grounded on the model of steady development in the state. Investment-ecological principles of the state adjusting of steady development of agrarian complex are certain taking into account regional features.

Key words: Agroindustrial complex, economic activity, state policy, еколого-економічний принцип, measures, regional features, restructuring, steady development.

Вступ. Зважаючи на гостроту екологічної ситуації та нераціональне й екологічно незрівноважене природокористування в Україні, одночасно з ринковою трансформацією і господарсько-організаційною реструктуризацією вітчизняного агропромислового виробництва, необхідно послідовно та цілеспрямовано переводити його на модель сталого розвитку. Тобто слід рішуче проводити системну, організаційну, структурну і техніко-технологічну перебудову національного й регіональних АПК на основі еколого-економічних принципів і критеріїв оцінки ефективності здійснюваних заходів.

Аналіз останніх наукових досліджень. У роботі наукових основ становлення нових, більш ефективних моделей сталого еколого-економічного розвитку АПК в регіональному та галузевому зрізі на принципово новій, інноваційній основі, наукових технологіях, що забезпечують виробництво конкурентноздатної продукції, знайшли висвітлення в публікаціях вітчизняних науковців-дослідників, зокрема В. Г. Андрійчука, А. В. Бальян, І. Ф. Баланюка, П. П. Борщевського, М. І. Долішнього, В. С. Кравціва, Д. Ф. Крисанова,

М. А. Лендела, М. Й. Маліка, В. Я. Месель-Веселяка, Ю. В. Манівчука, В. П. Мікловди, М. І. Пітюлича, П. Т. Саблука, В. П. Ситника, М. М. Федорова, А. Г. Фоновітова, О. І. Фурдичка, М. А. Хвесика, В. В. Юрчишина, В. І. Яреми та ін.

Постановка завдання:

– дослідити еколого-економічну реструктуризацію та оптимізацію розвитку регіональних АПК;
– обґрунтувати засади еколого-економічного переведення АПК на модель сталого розвитку в державі;

– визначити інвестиційно-екологічні засади державного регулювання сталого розвитку АПК з урахуванням регіональних особливостей.

Результати. Еколого-економічна реструктуризація й інтенсифікація агропромислового виробництва, розширення масштабів екологізрівноваженої сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі розглядаються як найважливіші чинники сталого розвитку АПК і сільської місцевості. Крім того, з точки зору необхідності як підтримання на належному рівні відтворювального, відновлювального та асиміляційного потенціалів навколишнього середовища й

збереження його якісних характеристик, так і дотримання вимог еколого-ресурсної безпеки при веденні агропромислової діяльності велика увага має приділятися розв'язанню таких нагальних завдань [7, с. 169]:

- врахування повною мірою регіональних передумов сільськогосподарського виробництва і, зокрема, вплив таких особливостей, як природно-економічна специфіка регіону, вигідне географічне і гео економічне розташування, низька землезабезпеченість, наявність значних площ полонинських, лісових угідь та їх природно-ресурсної бази, екологічний феномен, а також соціально-економічних передумов;

- переорієнтація галузевих і регіональних програм розвитку агропромислового виробництва, механізмів його регулювання та стимулювання з суто техніко-технологічних й економічних критеріїв оцінки їх ефективності на еколого-ресурсні й соціальні, що дасть можливість виробляти конкурентоспроможну та екологічно чисту продукцію;

- забезпечення реальної й ефективної державної підтримки вітчизняного високотехнологічного й наукомісткого аграрного виробництва, спрямованої на вирішення проблеми продовольчої безпеки в контексті інноваційного розвитку АПК регіону за рахунок використання і примноження власного науково-технічного потенціалу.

Важливою передумовою сталого розвитку є всебічна екологізація агропромислового виробництва і перехід до раціонального та екологічно зрівноваженого природокористування, зокрема, земле- і водокористування, в усіх регіональних агропромислових комплексах на основі запровадження ефективних механізмів економічної відповідальності за порушення вимог еколого-ресурсної безпеки суб'єктами господарської діяльності [7, с. 187].

Етапи ринкової трансформації та еколого-економічна реструктуризація регіонального АПК мають бути направлені на створення принципово нової за своєю соціально-економічною суттю та екологічно безпечної агропродовольчої сфери. Остання повинна ґрунтуватися, по-перше, на прогресивній природо- і енергозберігаючій техніко-технологічній і біоресурсній базі, а по-друге, на сучасних ефективних формах господарювання.

Сучасний етап реформування і прискорення розвитку продуктивних сил в агропромисловому комплексі вимагає застосування нових підходів до еколого-економічних основ розвитку та формування ресурсовиробничих потенціалів у всіх видах економічної діяльності в розрізі сфер регіонального АПК та нових принципів організації природокористування, насамперед землекористування, при веденні сільськогосподарської діяльності. При цьому мають враховуватися не лише зазначені вище чинники та передумови, а й необхідність прискорення темпів НТП в усіх сферах агропромислового комплексу та жорстке дотримання вимог ресурсоеко-логічної безпеки її функ-

ціонування, необхідність виробництва екологічно чистих і конкурентоспроможних продуктів харчування.

Під сталим розвитком слід розуміти економічне зростання, спрямоване насамперед на ефективне вирішення найважливіших завдань життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення навколишнього природного середовища та нанесення непоправної шкоди природі – першооснові існування людства, його здорового фізичного і духовного розвитку в довгостроковій перспективі, оскільки [1, с. 135-138]:

- однією з найпріоритетніших сфер господарської діяльності є виробництво продовольства, тому вирішення належним чином проблеми продовольчої безпеки країни потребує стабільного та ефективного функціонування її агропромислового комплексу, в тому числі аграрного сектору, з метою поставки на внутрішній та зовнішній агропродовольчі ринки високоякісних, конкурентоспроможних та екологічно безпечних продуктів харчування і сільськогосподарської сировини [7, с. 28];

- зважаючи на гостроту екологічної ситуації та нераціональне й екологічно неврівноважене природокористування в Україні, одночасно з ринковою трансформацією і господарсько-організаційною реструктуризацією агропромислового виробництва, стратегічною метою агро екологічної політики має бути цілеспрямоване переведення АПК на модель сталого, екологічно зрівноваженого, екологічно безпечного й ефективного розвитку, виробництва екологічно чистих продуктів харчування та всебічна охорона довкілля при веденні сільського господарства [7, с. 182].

Отже, нині основне завдання полягає в тому, що, реформуючи сільське господарство й інші сфери АПК, найкращим чином адаптувати їх як до ринкового, так і до навколишнього природного середовища на засадах сталого розвитку.

Наукова концепція стійкого розвитку аграрного виробництва не є даниною моді, а об'єктивною необхідністю. Вона обумовлена всезростаючою потребою у продовольчих ресурсах та сільськогосподарській сировині. При цьому можливості Землі, як зазначають В. Г. Мінеєв, В. В. Докучаєв, А. А. Жученко [5, с. 94], не безмежні, тому що в найближчі десятиліття збільшення площ ріллі і сільськогосподарських угідь не станеться. При цьому, як наголошує М. А. Хвесик, важливим постає питання екологічно безпечного землекористування [8, с. 204].

У багатьох країнах світу простежуються позитивні тенденції у зростанні урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, у виробництві дедалі більшої кількості аграрної продукції на одиницю використовуваної земельної площі та сумарного обсягу затрачених ресурсів, в тому числі енергоносіїв, основних фондів і праці, однак в Україні, ці показники засвідчують протилежні тенденції.

Провідні вітчизняні науковці з еколого-економічної проблеми відмічають:

- шляхи виходу з еколого-економічної кризи потрібно шукати в площині вибору ефективної тактики природоохоронних дій у різних сферах соціально-економічного життя в умовах перехідного періоду. «... Основними напрямками такої тактики мають бути: екологізація економічних реформ, екологізація управління, екологізація людської свідомості. Саме там криються дієві резерви підвищення ефективності екологічної політики в найближчій перспективі. До того ж вони недорогі, що для України сьогодні принципово важливо» [4, с. 40];

- для абсолютно більшої частини області характерна антропогенна трансформованість ландшафтів, значно нижчий рівень забрудненості навколишнього середовища – водоймищ, повітря, ґрунтів, що створює тло для нарощення індустрії екологічно чистої продукції. Реальна можливість збільшення виробництва екологічної продукції виділяє область з-поміж інших регіонів країни, а її реалізація стає умовою конкурентоздатності господарського комплексу [5, с. 15];

- безпосередня розробка моделей збалансованого еколого-економічного розвитку регіонів, їх територій потребує врахування регіональної та галузевої структури господарства, чіткого виділення пріоритетних напрямів розвитку, врахування специфіки ресурсів та інтересів населення, яке проживає на цих територіях [2, с. 28];

- господарювання на основі принципів сталого еколого-економічного розвитку могло б забезпечити зростання продуктивності сільсько-господарського виробництва й сприяти відновленню природного комплексу оброблюваних ґрунтів.

Важливо враховувати той факт, що аграрний сектор економіки в сучасних умовах функціонування АПК за рівнем негативного впливу на навколишнє природне середовище практично співставний з екологічнонебезпечними та багатовідходними промисловими галузями. А тому, як справедливо висловлюються деякі дослідники, застосування технократичної моделі розвитку АПК, яка зорієнтована переважно на індустріально-хімічні, надмірно енергомісткі екстенсивні методи, способи, технічні й технологічні засоби ведення агропромислового виробництва, особливо сільського господарства, призводить до руйнування та виснаження продуктивних земель і природно-ресурсного потенціалу. Внаслідок застосування на практиці цієї моделі в регіонах України, на одиницю агропродовольчої продукції витрати праці, енергетичних, матеріально-технічних, земельних і водних ресурсів у 5-10 разів більші, ніж у середньому по країнах, наприклад, Євросоюзу. Тому стратегічною метою соціально-економічної політики держави, включаючи й агропромислову та екологічну політику, має бути цілеспрямований перехід вітчизняного і регіональних АПК на

модель сталого, екологічнозрівноваженого й безпечного економічно ефективного і соціально спрямованого розвитку [6, с. 120].

На різних етапах соціально-економічного розвитку суспільства і його матеріального виробництва, у тому числі й найбільш природомісткої сфери господарської діяльності, якою є агропромисловий комплекс, можуть переважати ті чи інші економічні, соціальні та екологічні цілі. Проте незмінним залишається тісний і нерозривний їх зв'язок з чіткою орієнтацією на успішне та ефективне розв'язання соціальних, економічних і екологічних завдань, на оптимізацію і гармонізацію взаємовідносин людини з навколишнім середовищем, збереження останнього в екологічно чистому стані. Адже чисте й безпечне навколишнє середовище нині такий же необхідний товар, як і продовольство.

Головне завдання нині полягає в тому, щоб, здійснюючи еколого-економічну реструктуризацію та оптимізацію розвитку регіональних АПК, найкращим чином адаптувати всі сфери та види економічної діяльності останнього як до ринкового, так і до навколишнього природного середовища. Ці важливі аспекти покликані, не зменшуючи виробництва необхідної та конкурентоспроможної агропродовольчої продукції, радикально поліпшити й оздоровити, з одного боку навколишнє середовище, насамперед земельні ресурси і водойми, а з другого – фінансово-економічний стан агропромислових підприємств всіх форм власності та господарювання. При цьому важливим є стимулювання розвитку регіонів з боку держави. У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» чітко визначено, що «стимулювання розвитку регіонів – комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому» [3].

Основним напрямом еколого-економічної реструктуризації АПК є прискорений розвиток на базі залучення інвестицій тих господарських структур, які спроможні забезпечити високу еколого-економічну ефективність агропромислового виробництва, а також зниження природо-, ресурсо- й енергомісткості продукції. У зв'язку з цим важливим завданням має бути чітке узгодження інтересів і конкретних дій держави, приватних інвесторів та агропромислових товаровиробників з інтересами екології, збереження і відтворення якості навколишнього середовища, зокрема його продуктивного, відновлювального і асиміляційного потенціалів.

В умовах переходу агропромислового комплексу до ринкових відносин відбувається поєднання ринкового механізму саморегулювання з державним. Як відмічається в економічній енциклопедії, ринкові регулятори повинні використовуватися в

органічній єдності з державним та недержавним регулюванням, але пріоритет належить державному регулюванню.

Дослідження регіональних особливостей інвестиційно-інноваційного забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу дозволяють зробити кілька узагальнюючих висновків і практичних рекомендацій.

По-перше, принципово важливим є науково-обґрунтований висновок про те, що переведення регіонального агропромислового комплексу на модель сталого розвитку має істотні відмінності та специфіку функціонування в розрізі природно-економічних зон області. Це необхідно враховувати при їх еколого-економічній реструктуризації і структурній оптимізації для забезпечення удосконалення ресурсних потенціалів, а також формування в кожному з них біосферосумісної та екологічнобезпечної матеріально-технічної бази виробничої діяльності. З іншого боку, в контексті вимог концепції сталого розвитку надзвичайно актуальним завданням слід вважати проведення радикальної раціоналізації аграрного природокористування, в першу чергу – землекористування.

По-друге, необхідність раціонального використання, всебічної охорони і збереження земельних ресурсів, а для ґрунтового покриву – ще й відтворення та підвищення його родючості належить до головних передумов переведення агропромислового комплексу області на модель сталого розвитку. Відтак і переведення самого аграрного землекористування на модель сталого й екологічнобезпечно функціонування також є пріоритетним завданням. Ця вимога стосується і підприємств харчової промисловості. Нині велика кількість підприємств цієї галузі, навіть за умов гострої потреби у проведенні модернізації виробництва, не має для цього достатніх власних коштів. Тому великого значення для них набуває участь у реалізації різних інвестиційних та інноваційних програм, які фінансуються з державного бюджету, закордонних і вітчизняних інвестиційних фондів, по лінії міжнародної технічної допомоги тощо.

По-третє, одним з магістральних напрямів підвищення еколого-економічної ефективності агропромислового виробництва і найперспективнішою сферою залучення іноземних інвестицій є розвиток переробних галузей харчової промисловості. Переробка сільськогосподарської сировини забезпечує втричі вищу прибутковість, ніж її виробництво. З огляду на привабливість провідних видів економічної діяльності харчової промисловості вкладання інвестицій є необхідною передумою

мислового сталого розвитку на перспективний внутрі-регіональний та національний ринки, а тому переробна сфера АПК регіону повинна стати пріоритетним напрямом його сталого розвитку.

По-четверте, з метою державного регулювання земельних відносин і здійснення моніторингу за використанням земельних ресурсів розробити в межах сільських рад схеми територіального планування раціонального використання земель, в яких передбачити формування екологічно сталих і здорових, естетично привабливих сільськогосподарських ландшафтів, особливо в гірській та передгірній природно-економічній зонах, які характеризуються малокоштовністю багатьох тисяч агроландшафтів.

По-п'яте, для досягнення економічного, соціального та екологічного ефекту від проведення земельної реформи необхідно постійно аналізувати економічну ефективність використання, екологічний стан земельних ресурсів і надавати перевагу тим формам землеволодіння і землекористування, які забезпечують сталий відтворювальний ефект.

Висновки. Таким чином, ринкова трансформація агропромислового комплексу повинна здійснюватися одночасно з екологічною адаптацією до природного середовища. Відповідно до сучасних вимог розвитку аграрного сектора його потрібно перевести на модель сталого екологічнобезпечно функціонування. Це може бути досягнуто за рахунок наступних заходів:

- створення екологічно стійких, природо-, ресурсо- і енергозберігаючих систем землеробства в розрізі природно-економічних зон з науково-обґрунтованими структурами агроландшафтів, сільськогосподарських угідь і посівних площ вирощуваних культур;
- забезпечення екологічнобезпечних зональних систем хімізації землеробства, насамперед принципово нових видів і методів застосування мінеральних добрив, еколого-біологічних засобів і способів боротьби із хворобами та шкідниками, безгербіцидних технологій вирощування сільськогосподарських культур, здатних забезпечити виробництво екологічно чистої продукції;
- впровадження комплексної екологічно важеної механізації та автоматизації виробничих процесів, застосування екологічнобезпечних технологій, малопотужної техніки, сільгоспмашин нових поколінь, придатних для використання на гірських та передгірних територіях регіону, розроблених з урахуванням екологічних вимог і стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладій М. В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології, практики) : Монографія. – Львів : ІРД НАН України, 1998. – 294 с.
2. Дорогунцов С., Ральчук О. Сталий розвиток: траєкторія можливостей та обмежень // Вісник НАН України. – 2000. – № 8. – С. 25–30.
3. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року // Голос України. – № 211 (3711).

4. Кравців В. С. Перспективи екологічно сталого розвитку України на фоні сучасних соціально-економічних проблем // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика) (Щорічник наукових праць). Випуск XX / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2000. – 212 с.
5. Михасюк І. Р., Мельник А. Ф., Крупка М. І., Залога З. М. Державне регулювання економіки / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів : Українські технології, 1999. – 640 с.
6. Прадун В. П. Сталий розвиток регіональних і агропромислових комплексів / НАН України. Об'єдн. ін-т економіки. – Київ, 2005. – 256 с.
7. Трегобчук В. М. Екологічні пріоритети пореформеного розвитку АПК України // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 730 с.
8. Хвесик М. А. Екологічнобезпечне землекористування – важливий фактор інтенсивного розвитку агропромислового виробництва // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 730 с.

Рецензенти: Шевчук О. В. – д.політ.н., професор;
Пісьмаченко Л. М. – д.держ.упр.

© Замикула В. В., 2011

Стаття надійшла до редколегії 28.01.2011 р.